

Tiedolla on hyödykkeenä erityisominaisuuksia

Tieto on modernissa taloudessa ja yhteiskunnassa keskeinen tuotannon tekijä. Sen käyttöä säätelemällä tehdään samalla merkittäviä taloudellisia päätöksiä. Tiedon merkitys päätöksenteolle on myös muuttumassa: enää ei vaativa päätöksentekijä tyydy ainoastaan kuvaileviin tilastoyhteenvetoihin, vaan tutkimukselta odotetaan päätöksenteon tueksi huomattavasti yksityiskohtaisempaa, monipuolisempaa ja luotettavampaa tietämystä. Tällaisen tutkimustiedon hankkiminen edellyttää erityisesti viime vuosina voimakkaasti kehittyneiden yksilö-, kotitalous- ja yritystasoisien tutkimusaineistojen käyttöä. Tällainen tutkimusperinne on kehittynyt jo pitemmän aikaa, mutta vasta aivan viime vuosina sen merkitys on toden teolla kasvanut.

Tutkimuksen ja siten myös päätöksenteon kannalta tärkeitä ratkaisuja ollaan tekemässä parhaillaan uudistettavana olevassa tilastolaissa. Tilastolain uudistusta valmistelevala työryhmän työssä tutkimukselliset näkökohdat eivät ole päässeet riittävästi esille, mutta asia voidaan ja tulee vielä korjata.

Tiedolla on mielenkiintoinen ominaisuus: jos joku käyttää tietoa hyväkseen, se ei vähennä muiden mahdollisuuksia hyödyntää samaa tietoa. Tässä mielessä tieto muistuttaa julkista hyödykettä, joka on yhtäläisesti kaikkien kansalaisten käytettävissä eikä jotakin kansalaista voi sulkea pois

käyttäjien joukosta. Tieto on kuitenkin yksityistä siinä mielessä, että tiedon tuottaja voi rajoittaa tiedon käyttöä joko hinnoittamalla sitä tai säätelemällä muutoin tiedon jakelua.

Kun tieto on tuotettu, sen lisäkäyttö ei välttämättä enää aiheuta tuottajalle kustannuksia tai kustannukset voivat olla vähäisiä alkuperäisiin tuotantokustannuksiin verrattuna. Tällaisen 'halvan' tiedon käyttöä ei ole järkevää rajoittaa. Päinvastoin olisi suotavaa että 'halpaa' tai ilmaista tietoa hyödynnettäisiin yhteiskunnassa mahdollisimman paljon.

Tiedon hinnoittelun periaatteista

On vaarana, että tieto ylihinnoitellaan, tällöin syntyy yhteiskuntaan tehokkuustappioita. On väitetty, että Euroopassa ja Yhdysvalloissa on hieman erilainen suhtautumistapa tiedon käyttöön. Amerikkalaiset näkevät taidon julkishyödykeluonteen ja lähtevät siitä, että tiedon mahdollisimman laajamittainen käyttö luo yhteiskuntaan kilpailuetua. Euroopassa on taas tendenssinä ollut myös julkisten palvelujen hinnoittelun lisääminen.

Julkisen sektorin tuottamien yksityisluonteisten hyödykkeiden hinnoittelun lisääminen voi monissa tapauksissa olla taloudellisesti hyvin perusteltua. Jos hinnat asetetaan oikein, myös tehokkuus paranee. Ongelmana onkin näiden oikeiden hintojen löytäminen.

Tämä saattaakin johtaa tehokkuushyötyihin, jos hinnat

ovat oikeita eli vastaavat tuotteen rajakustannuksia. Mutta jos tuloksena on edellä mainittu ylihinnointelu, niin tuloksena on tehottomuutta. Tietojen tuotannon esimerkiksi lisätuotannon rajakustannukset voivat olla laskevia (tämä voi johtua tiedon tuottamisen suurista kiinteistä kustannuksista). Tällöin keskimääräisiin kustannuksiin perustuva hinnoittelu johtaa ilman muuta liian korkeaan hintaan ja taloudelliseen tehottomuuteen.

Tilastotietojen käytön merkitys korostuu tietoyhteiskunnassa

Talous- ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tilastotiedoilla on suuri ja kasvava merkitys. Etenkin taloustieteissä uudet mikroekonometriset menetelmät ja tutkimukset ovat tuomassa kokonaan uuden ulottuvuuden taloustieteellisen tiedon tasoon. Meidän tulisi olla erityisen huolellisia siinä, että näitä uusia mahdollisuuksia kyetään käyttämään tehokkaasti hyödyksi. Uudet menetelmät ja aineistot tarjoavat mahdollisuuden tuottaa aidosti uutta, päätöksenteon kannalta tähdellistä tutkimustietoa. Näiden tietojen avulla täsmentyy moni sellainen asia tai ongelma, jossa päätöksiä on jouduttu aikaisemmin tekemään karkeiden tilastollisten tietojen perusteella tai peräti mutu-periaatteella.

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, VATT, on tilastolain uudistusta koskevassa lausunnossaan valtiovarainministeriölle

todennut, että julkisin varoin tuotetun tilastotiedon tulisi olla aina tieteelliseen tutkimustointintaan saatavissa. Tilastolain uudistussuunnitelmassa ehdotetaan nyt säädeltäväksi vain tietojen muodostamiseen ja keruuseen liittyviä asioita, mutta ei lainkaan sitä, onko - ja jos on niin kenellä - oikeus saada ja käyttää näin muodostuneita tietoja. Tätä ehdotetaan nyt säädeltäväksi lähinnä tietosuoja- ja salassapitonäkökulmasta. Mielestämme julkisin varoin tuotettujen tilastoaineistojen tulee olla pääsääntöisesti aina tieteelliseen tutkimukseen saatavissa. Lähtökohtana on oltava tietojen julkisuus, mihin tietosuoja- ja salassapitonäkökohdat asettavat poikkeuksia ja rajoituksia, eikä siis niin kuin nyt näyttäisi olevan asian laita, että tietosuoja- ja salassapitonäkökohdat ovat ylin ja ainut ohjaava periaate tietojen saatavuuden kannalta. Tämä on lainsäädännön periaatteiden ja tiedon julkisuuden kannalta tärkeä periaatekysymys.

VATT:sta on kehittynyt suurin henkilö-, kotitalous- ja yritystasoisia tutkimusaineistoja (mikroaineistoja) käyttävä taloustutkimuslaitos Suomessa. Tällaisten aineistojen tutkimuskäyttö on monella tapaa vaativaa työtä, esimerkiksi aineistojen muodostamisen ja muokkaamisen jälkeenkin on usein paljon työtä, ennen kuin aineisto on analysointikunnossa. Tilastointi- viiveet muodostuvat usein pitkiksi. Itse analyysi on vaativaa.

Olisi tietysti monin tavoin mukavampaa käyttää yksinkertaisia aggregaattitilastoja ja laatia niistä yhteenvedoja, mutta onneksi päätöksentekijäkään ei tänä päivänä tyydy tällaiseen indikaatiiviseen tietoon, vaan tutkijoiden ja tilastonlaajien on ponnistettava enemmän. Aineistosisällöltään rikkaat mikrotietoaineistot, joita voidaan nykyisin koota pitkinä aikasarjoinakin, antavat kokonaan uudentyypisiä mahdollisuuksia

valaista taloudellisia syy- vaikutussuhteita. Tärkeätä on esimerkiksi tietää, miten työntekijät reagoivat sosiaalisiin tulonsiirtoihin kaavailtuihin muutoksiin tai miten kuluttajat reagoivat, jos esimerkiksi otetaan käyttöön ilmastopolitiikan vuoksi uusia ympäristöveroja. On todettava, että tietojen käyttöongelmat liittyvät nimenomaisesti uusiin mikrotietoaineistoihin – eli aineistoihin jotka sisältävät kotitalouksia ja yrityksiä koskevia tietoja – ei niinkään makrotilastoihin, joiden saatavuuteen ei liity erityisiä ongelmakohtia.

Käytännössä tilastoviranomainen eli Tilastokeskus on ansiokkaasti muodostanut laajoja yksilö-, kotitalous- ja yritystasoisia aineistoja eri rekisteritietoja yhdistelemällä ja muokkaamalla. Monia näistä aineistoista voidaan pitää jopa kansainvälisesti merkittävänä. Tällaisen tiedon kysyntä tutkimustyössä kasvaa jatkuvasti luotettavan ja kehittyvän tutkimuksen ja siihen tukeutuvan päätöksenteon tarpeista lähtien. Esimerkkeinä VATT:n tällaisia aineistoja hyödyntävistä viime aikojen tutkimuksista ovat tulonjako- ja köyhyystutkimukset sekä työmarkkinoita, palkkauksellista tasa-arvoa ja työvoimapolitiikkaa koskevat työt. Monien uudistusten valmistelussa on käytetty hyödyksi myös yksilö- ja kotitaloustasoisia aineistoihin perustuvia malleja, jotka antavat varsin yksityiskohtaisen ja luotettavan kuvan valmisteilla olevien vero- ja etuusmuutosten välittömistä vaikutuksista esimerkiksi erilaisiin kotitaloustyyppeihin tai tulonsaajaryhmiin. Ne ovat olleet päätöksentekijöille tärkeitä töitä, joiden tekeminen ei olisi ollut mahdollista ilman hyviä yksilö-, kotitalous- ja yritystasoisia aineistoja.

Suomen hyvillä aineistoilla on edellytyksiä edetä maailman kärkeen

Suomessa on korkealaatuinen tilastoimi ja Tilastokeskus ky-

kenee tuottamaan laadukkaita, kansainvälisesti varsin kilpailukyisiä mikrotietoaineistoja. Moniin muihin maihin verrattuna ne ovat jopa selvästi edellä kulkevia. Tämä luo erinomaisen pohjan sille, että suomalainen talous- ja yhteiskuntatutkimus voisi hyviä aineistoja hyödyntämällä päästä maailman kärkeen ja houkutella tänne työskentelemään myös alan huippututkijoita. Tämä vaatii kuitenkin tietoisia investointeja ja tarpeettomia aineistojen käyttörajoitusten ja käyttöä haittaavien tekijöiden poistamista. Nämä mahdollisuudet eivät tietenkään toteudu ilman määrätietoista panostuksia tähän tarkoitukseen.

Vaikka VATT:n kilpailuasema on nykyisellään kohtuullisen hyvän tällaisten aineistojen saatavuuden suhteen, ei tilannetta voi pitää koko tutkimuskenttää ajatellen tai pitemmällä aikavälillä mitenkään tyydyttävänä. Tärkeää olisi, että Suomen rajalliset tutkimuksen voimavarat käytettäisiin tehokkaasti, syntyisi riittävä kilpailu ja kriittinen massa myös aineistojen käytössä, jotta tutkimus menisi eteenpäin. Esimerkiksi yliopistosektori näyttää olevan tällä hetkellä aineistojen saatavuuden, lähinnä hinnoittelukäytäntöjen vuoksi, melko tavalla ulkona kaikkein kiintoisimpien ja tärkeimpien tutkimusaineistojen käytöstä. Tämän vuoksi yliopistoissa ei ole myöskään voinut kehittyä tämän alan opetusta. Tilanne haittaa vähänkään pitemmällä aikavälillä kaikkia tutkimuskentän toimijoita ja siten pian myös päätöksentekoa. Tilastokeskus on kehittännyt suojattujen aineistojen käyttöön ns. tutkimuslaboratorion, jossa ulkopuoliset tutkijat voivat tulla Tilastokeskuksen tiloihin käyttämään laajoja aineistoja. Ajatus on hyvä. Valitettavasti aineistojen hinnoittelukäytännöt merkitsevät kuitenkin sitä, ettei esimerkiksi ministeriöiden tavanomaisilla tutkimushankkeisiin budjetoimilla

euromäärillä voida lähteä Tilastokeskuksen tutkimuslaboratorioon tutkimusta tekemään. Lisäksi laboratorionkäyttö rajaa potentiaaliset käyttäjät lähinnä pääkaupunkiseudun ja muun Etelä-Suomen tutkimusyksiköihin, koska muille koituisi lisäksi majoituskulut. Toivottavaa olisi, että tähän käytön hinnoittelukysymykseen löytyisi kansallisen edun mukainen ratkaisu ja aineistojen hyödyntäminen lisääntyisi. Nykyinen tilanne ei ole

ainakaan aineistojen muodostamisen kustantaneen veronmaksajan edun mukainen.

Suhtaudutaanko mahdollisuuksiin riittävän vakavasti ?

On kysyttävä, suhtaudutaanko Suomessa julkisin varoin tuotettujen tietojen julkisuuteen riittäväällä vakavuudella? Esimerkiksi Yhdysvalloissa tietoa pidetään julkisena hyödykkeenä. Tieto onkin sellainen

tuotannon tekijä, joka lisääntyy ja jalostuu käytettäessä. Esimerkkinä tästä ajattelutavasta olkoon se, kun tutkijamme latsi internetistä amerikkalaiselta julkiselta palvelimelta laajan Suomea koskevan patenttialueiston, joka soveltuu hyvin tutkimuskäyttöön. Aineiston hankintakulut menivät tällä kertaa amerikkalaisten veronmaksajien kontolle. On kysyttävä, mitähän tämäntyyppisen aineiston hankkiminen kotimaisista lähteistä olisi maksanut?

Reino Hjerpe - Heikki Räisänen

EILAA KATSOESSA

Elokuva "Eila" kertoo siivoojasta, joka joutuu työttömäksi. Hänen työnantajansa oli 1990-luvun puolivälissä lakkautettu Rakennushallitus ja konkreettinen työpaikkansa Valtioneuvoston linna. Kyseinen rakennus on paikka, jossa on ministeriöiden, mm. valtiovarainministeriön toimitilat. Elokuvasa Eila siivooa samassa tilassa, missä hänen kohtalostaan päättävät erilaiset ministerit, neuvokset ja pienemmät nilkit.

Katsojana ja julkisia rakennuksia tutkineena ihmisenä riemastuin paikan valinnasta, koska Valtioneuvoston linna on eräs niistä rakennuksista, jonne kansalaiset eivät vapaasti (tai muutenkaan) pääse kuikulemaan. Presidentti Tarja Halosen muotokuvan paljastuksen yhteydessä painotettiin sitä, että kansalaisille pitäisi antaa mahdollisuus nähdä taulu luonnossa, mutta kukaan ei ottanut esille sitä, että koko rakennus on sellainen, jota pitäisi päästä näkemään. Itseäni julkista vuokratilaa tutkineena ottaa päästä sekin, etteivät kyseistä linnaa asuttavat ministeriöt joudu maksamaan siitä aitoa markkinavuokraa kuten vaikkapa Senaatintorin vastakkaisella laidalla oleva Helsingin yliopisto. Oikeastaan minusta on oikeus ja kohtuus etteivät ministerit tai eduskunta maksa aitoa markkinavuokraa, mutta sen sijaan on väärin että yliopistot, vankilat ja armeija maksavat. Puhumattakaan siitä, että aidon markkinavuokran dogman levitessä myös lasten päiväkotien, koulujen, kirjastojen, museoiden ja muiden kulttuurilaitosten elämä käy mahdolliseksi.

Eila elokuvan tekeminen ja ideointi on ollut Tove Idströmin, mutta ohjaus Jarmo Lampelan. Tutkimukseni, "Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen", ja elokuvan välillä on niin paljon yhteistä, että voisi melkein kuvitella meidän ideoineen tutkimusta ja elokuvaa yhdessä. Näin ei kuitenkaan ole. Elokuvan valmistamisen loppuvaiheissa kerroin Idströmille kirjastani, joka valmistui ennen elokuvaa. Enimmäkseen ajatuksemme ovat kulkeneet samoja latuja. Oman tutkimukseni aloitin tosin jo siinä vaiheessa kun valtion laittomuudesta ei vielä ollut tietoa. Tein jopa ensimmäiset entisten Rakennushallituksen työntekijöiden haastattelut tilanteessa, jossa Rakennushallituksen alasajon ajateltiin olleen ihmisten huonoa ja epäoikeudenmukaista kohtelua, muttei sentään tietoista laittomuutta. Idström puolestaan oli saanut idean elokuvalleen kun lehdissä ja televisiossa uutisoitiin korkeimman oikeuden päätöksestä ja päähän potkittujen siivoojien saamista korvauksista. Idström luonnehti jossakin haastattelussa reaktiotaan siivoojien kohteluun "paskahalvaukseksi", minkä ymmärsin myös valtavaksi suuttumukseksi ja eräänlaiseksi oikeuden perään kyselemiseksi. Kirjoittamisen ja maailmalla kulkeamisen jälkeenkin oma yleiskuvani tai kokonaisnäköni on lähinnä kauhistus ja kuvotus, epäusko siihen, että tällainen on mahdollista. Keskusteltuani tutkimuksesta erilaisten yleisöjen kanssa olen myös oppinut, että vaikka Rakennushallituksen lakkauttaminen oli

kaikessa julmuudessaan ja häikäilemättömyydessään omaa luokkaansa, sitä on toisaalta käytetty myös ns. pilottina kunnissa – ellei jopa yksityisellä puolella. Tarkoitankin yksinkertaisesti sitä käytäntöä, jota kesällä 2003 ja syksyllä 2002 tulopoliittisten neuvottelujen yhteydessä käytiin työntekijöiden irtisanomissuojasta: Suomalaisen työntekijöiden irtisanominen on lähes halvinta Euroopassa. Valtio oli kuitenkin itse aloittamassa laittomia irtisanomisia koska se on halvempaa kuin pitää töissä. Tätä samaa linjaa ovat myös kunnat harjoittaneet ja käyttäneet nimenomaan Rakennushallitusta käytännön legitimointiin.

Olen nähnyt Eilan toistaiseksi kolmasti ja joka katsomalla olen muuttanut mieltäni siitä. Muutamasta asiasta näkemykseni on pysynyt samana. Aloitan pysyvistä. Ensiksikin on hienoa, että tämä julkisen vallan liberalisoinnin kannalta tärkeä virstanpylväs, väkivaltaisuuksissaan ja ei-legitiimisyyskäsityksensä keskeinen organisaatiouudistus, on otettu esille taiteessa. Uusliberalismin kannalta aihe on hienosti valittu. Elokuvan aiheeksi se on myös siinä mielessä upea, että siihen liittyy dramatiikkaa lähes yhtä paljon – ellei enemmänkin kuin kesän 2003 hallituskuvioiden - valtaistelua, salaamista, valehtelua ja pettämistä. Eila on kertomus siitä, minkä Marshall Berman aikoinaan nimesi kapitalismin syvimmäksi olemukseksi: Kaikki kiinteä haihtuu savuna ilmaan. Eila menetti työpaikan ohella työoverinsa ja ystävänsä, uskon ammattiyhdistyksen